

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ І СПОРТУ УКРАЇНИ**

**Спорт і фізичне виховання в
соціогуманітарному дискурсі**

КИЇВ-2014

31. Устав Врачебно-гимнастического общества в Санкт-Петербурге от 31 мая 1869 года // Журнал Министерства Народного просвещения. – 1869. – Ч. CXLVI.
32. Устав гимназий и прогимназий Ведомства Министерства народного просвещения от 19 ноября 1864 г. // Журнал Министерства Народного просвещения. – 1864. – Ч. CXXIV.
33. Філь С.М. Історія фізичної культури: навчальний посібник / С. М. Філь. – Х., 2003. – 160с
34. ЦДІАК України. – Ф. 707. – Оп.225. – Стр. 7.
35. Циркулярное предложение о предметах преподавания в гимназиях, уездных и приходских училищах от 5 июня 1819 г. / Сборник распоряжений по Министерству Народного просвещения. – Спб., 1866. – Т.1.
36. Циркулярное предложение относительно состоящих при гимназиях учителей танцевания, музыки и гимнастики от 26 марта 1823 г. / Сборник распоряжений по Министерству Народного просвещения. – Спб., 1866. – Т.1.
37. Чи потрібна школярам фізкультура: [Електронний ресурс]. URL: <http://bankstatev.com/index.php?newsid=22802>.
38. Шмидт К. А. Подготовка к военной службе: Рек. особенному вниманию начальников учеб. заведений: (Упражнения, приурочен. к характеру воен. эволюций) / К. А. Шмидт. – Спб., 1874.

Ю.О. Тимошенко,

кандидат історичних наук, доцент,

Національний університет фізичного виховання і спорту України

Спортивне життя у підрадянській Україні в 1920-1930-ті роки

Tymoshenko Y.O. Historical analysis of sporting life in soviet UKRAINE in 1920-1930th. Annotation. The state is found out in which the sporting sphere of Ukraine was in the intermilitary period; it is dedined, that in that exactly period the entire system of the soviet sport is formed. The model of creation of heroes was widespread from the world of sport on all spheres of public life of the USSR. Work is based on the use of historical analysis of the archived sources, due to what and the degree of popularity and distribution of those or other types of sport, feature of their cultivating are researched. Attention is stressed on the fact, that football was the most popular sport among the soviet people.

Key words: sport, physical culture, competition, football.

Тимошенко Ю.А. Исторический анализ спортивной жизни в советской Украине в 1920-1930-е годы.

Анотация. Исследовано состояние, в котором находилась спортивная сфера Украины в межвоенный период, определено, что именно в то время формируется вся система будущего советского спорта. Модель создания героев была распространена из мира спорта на все области общественной жизни СССР. Работа основывается на использовании исторического анализа архивных источников, благодаря чему исследовано степень популярности и распространения определенных видов спорта, особенности их культивации. Сакцентировано внимание на том, что футбол пользовался наибольшей популярностью среди советских людей.

Ключевые слова: спорт, физическая культура, соревнования, футбол.

Постановка проблеми. В умовах відносної свободи, характерної для періоду нової економічної політики, культурне життя в Україні нуртувалося боротьбою різноманітних течій, тенденцій, поглядів на право визначати форми і норми постреволуційної культури. Спорт і фізична культура загалом не залишалися осторонь цього процесу. Перш за все, це проявилось в дискусії щодо змісту і методів фізкультурно-спортивної роботи в УСРР. Ініціатори фізкультурного руху виходили з того, що раз виникла держава, яка постулює нові принципи організації суспільства, то і підходи до фізкультурно-спортивної роботи мають бути відмінними не лише щодо попередніх років, але й щодо культивованих у європейських буржуазних країнах. У народі панував інтузіазм, очікування від майбутнього були величезні і найфантастичніші ідеї не видавалися такими.

Зв'язок з науковими темами, планами. Робота виконана в межах планової теми НДР кафедри філософії, історії та соціології «Парадигма здорового способу життя в дискурсах фізичного виховання і спорту» (номер державної реєстрації 0111U001716).

Мета дослідження – з'ясувати стан, у якому перебувала спортивна сфера України в умовах формування тоталітарної системи.

Об'єктом дослідження є фізична культура у Радянському Союзі, зокрема в Україні, у 1920-1930-ті рр.

Предметом – спортивне життя у радянській Україні досліджуваного періоду.

Методи дослідження. Робота ґрунтується на використанні історичного аналізу наукової літератури та джерел; системного та порівняльного аналізу.

Результати дослідження та їх обговорення. Спортивна робота в 1920-ті роки була зосереджена головним чином на ігрових видах –

футбол, гандбол, меншою мірою – волейбол і баскетбол. Тобто тих, у яких домінувала група, колектив, а не індивід, індивідуальність. Особливістю тих років є певна «синусоїдність» у розвитку тих чи інших видів: в одні роки вони популярні, далі про них забувають із тим, щоб за кілька років знову повернутися до них. Це пояснюється тим, що спорт в УСРР ще не інституалізувався – відсутні організаційні структури певних видів, розвиваються вони ініціативою зацікавлених людей, оскільки влада ще не присутня у спорті. Яскравим цьому підтвердженням є гандбол, передусім у Харкові. Це і не дивно, якщо згадати, що саме у цьому місті він уперше з'являється на теренах Російської імперії (перша офіційна гра відбулася в 1909 р.), звідси він поширюється іншими містами. В середині 1920-х років він на рівних конкурує з футболом. Із преси дізнаємося про цікаву колізію, що виникла навколо нього в 1926 р.: «Досі в Україні були правила, що виробилися в процесі практичного досвіду протягом 12 років. Одночасно, тільки три роки тому москвичі у протилежність надмірному захопленню футболом, вирішили запровадити якусь нову гру – зупинилися на ручному м'ячі (гандболі), теоретично «винайшли» правила. Незважаючи на те, що на Україні гандбол найбільш поширився, а у Москві і тим більше в інших містах РСРР зовсім не прищепився, Вища рада ФК РСФСР уперто не хотіла визнати доцільність і життєвість гри за українськими правилами, виявляючи до цього зовсім непотрібний містечковий патріотизм»[1]. У наведеній статті бачимо першу згадку про якийсь вид спорту (окрім футболу), що має відносно тривалу історію в Україні. Це суто харківська особливість – упродовж 1920-х років можна назвати періоди, коли гандбол у місті мав надзвичайну популярність. Зокрема, першість міста у 1927 р. розігрували 142 команди – 101 чоловіча та 41 жіноча [2]. Тому в Харкові інколи «боролися» і з футболом і гандболом. Але подібна

згадка зустрілася лише раз і тому можемо говорити, що подібний стан справ не був характерним для всієї України.

У процесі дискусії між українськими і російськими фізкультурними керівниками перемогла думка перших і українські правила гри (їх розробили В. Вацек і Романенко С.Д. – майбутній директор ДІФКУ) були прийняті в усьому СРСР. Але Москва все ж вирішила залишити останнє слово за собою, зберігши і свою версію цієї гри – «ручної мяч». Найсуттєвіша відмінність у тому, що в нього грали команди по 11 гравців (11×11) на великому полі, а в гандболі 7×7 на полі розмірами 45 м×25 м. Додатковою проблемою було те, що в Україні під назвою «ручний м'яч» деякий час розумівся волейбол, це унаочнилося навіть в одній із тодішніх праць: «Ручний м'яч – волейбол...» [3]. Зрозуміло, що таке вільне трактування назв видів спорту негативно позначалося на їхній популярності і розвитку.

У 1927 р. відбувся *перший* чемпіонат УСРР з гандболу. Серед чоловічих команд найкращу визначали представники 41 міста, серед жіночих – 29. Окрім команд із великих міст (Київ, Запоріжжя, Одеса, Миколаїв, Дніпропетровськ) були команди із Балти, Лубен, Прилук, Шепетівки, Білої Церкви тощо. У наступному році чемпіонат УСРР проводився за кубковою системою, а участь у ньому взяли 52 команди (28 чоловічих і 24 жіночі). Цілком природно, що і перший і другий чемпіонати виграли харківські команди [4], де цей вид спорту успішно розвивався.

Проте вже від 1929 р. гандбол майже зникає зі спортивної мапи міста та й загалом по республіці культивується мало. Автор пов'язує це з невдалим його дебютом на I Всесоюзній спартакіаді 1928 р., після чого він втрачає підтримку з боку фізкультурних організацій, погіршується його матеріально-технічне забезпечення, подекуди закриваються секції (переважно у РРСФР), багато спортсменів

переходять у секції баскетболу, не бачачи за ним перспектив. Почалися тривалі перерви у розіграші першості республіки. У такому стані він перебуватиме наступні двадцять років.

Натомість, активно пропагуються **городки** – гра, що була поширена в РРФСР. Як і в наведеному вище факту нав'язування російського варіанту гандбольних правил гри, ситуація з городками свідчить, що навіть зі зміною влади в Москві залишилися погляди на Україну як периферію імперії де намагаються прищепити ті чи інші популярні в метрополії культурні зразки. Така практика в ті самі роки спостерігається в українській літературі, театрі, образотворчому мистецтві.

Мав своїх прихильників і **хокей** (під яким тоді розумівся «російський хокей»), хоча тодішня газета й відмічала його труднощі: «Гра в хокей поки-що мало поширена в СРСР (підкреслено мною. – Ю.Т.), а тим більше на Україні, де й зими справжньої ось уже років 5–7 нема ... У 1922 р. мали у Харкові тільки одну команду, в 1923 р. – три, а 1926 р. маємо вже 17...» [5]. Упродовж кількох років хокей поширюється ще й у Миколаєві, Дніпропетровську, Артемівську, хоча власних хокейних шкіл там так і не постало через брак інвентара.

У 1925 р. у Харкові знайомляться з новою грою **волейбол**. Початково його культивують на всеукраїнських курсах фізичної культури, де й була сформована перша команда. Впродовж кількох наступних років з'явилися чоловічі та жіночі команди у Сумах, Дніпропетровську, Кам'янець-Подільську, Києві тощо. У липні 1928 р. уперше розіграли першість України серед чоловічих команд, що представляли 19 міст. Її переможці – харків'яни – представляли Україну на I Всесоюзній спартакіаді в серпні 1928 р., де у фіналі сенсаційно обіграли команду Москви. Українська жіноча команда зайняла друге місце, поступившись тим таки москвичам. Зважаючи на

невелику історію волейболу в Україні, такий виступ був сприйнятий як надзвичайно успішний [6]. Загалом же відзначасмо, що волейбол був новою грою, яка лише торувала собі шлях до глядачів у всьому світі, завойовуючи популярність. У цьому плані Україна не була винятком: волейбол тоді ще не був олімпійським видом спорту, на Іграх VIII Олімпіади в Парижі (1924 р.) його включили лише в програму показових виступів з метою популяризації.

Баскетбол, що тоді вважався зимовим видом, початково постульований як «студентський» вид спорту, в Україні був поширений дуже мало через відсутність спортивних залів і м'ячів. Серед тих міст де його культивували, найбільшою популярністю він користувався в Одесі. Це і не дивно, якщо згадати, що саме у цьому місті він уперше з'явився на теренах підросійської України у 1910 р. Слідом за Одесою, на початку 1920-х рр. баскетбол знайшов собі прихильників у Харкові, Києві, Новгород-Сіверському, Луганську, Сімферополі (тоді – РРФСР), Таганрозі (який іще перебував у складі України) та Чернігові. В останньому у 1922 р. навіть створили Баскетбольну лігу, що об'єднувала шість команд [7]. У 1923 р. відбувся перший радянський баскетбольний чемпіонат. Збірні міст розігрували ще першість СРСР у 1924 та 1928 (у рамках Всесоюзної спартакіади) роках, у яких брали участь одеські баскетболісти, після чого до 1934 р. вони не проводилися. Для популяризації гри, на противагу футболу, взимку 1926–27 років уперше проводилася першість України з цього виду спорту; інша назва – Перші всеукраїнські ігри з баскетболу. Серед учасників шість чоловічих (Одеса, Чернігів, Полтава, Київ, Кременчук, Тульчин, Харків) і дві жіночі (Одеса, Бердичів) команди.

Водне поло було мало поширене в СРСР, а в Україні його розвивали лише в Одесі. Головною проблемою такої ситуації був брак басейнів. **Теніс**, «якого зовсім були забули», культивувався у Харкові

(серед кращих – Татерко, Глауберман), Києві, Одесі, Запоріжжі, на Донбасі. У 1926 р. у Харкові навіть пройшли перші всеукраїнські тенісні змагання.

Популярними в Україні були всі види легкої атлетики. З одного боку, вона не вимагає великих коштів на інвентар, з іншого – найповніше пов'язана з військовою підготовкою. У межах проведення I Всеукраїнської олімпіади, що проходила 10–18 вересня 1921 р. у Харкові, більшість змагальних видів були представлені саме легкою атлетикою – понад 100 учасників із Києва, Житомира, Чернігова, Катеринослава, Таганрога. Серед перших її переможців: М. Романтовський, Желяшкевич, М. Карлаш, М. Мільфорт, Могула, Б. Попов, Драйман, В. Поль, М. Гудимов та ін. Незважаючи на всі недоліки (брак суддів, інвентарю й устаткування, погана підготовка місць для змагань) олімпіада, по суті, започаткувала легкоатлетичний спорт в Україні [8]. На II Всеукраїнській олімпіаді, яка відбулася у серпні 1922 р., переважали військово-прикладні й командні види (пробіги, піші переходи, бігові дистанції з різними перешкодами), хоча відбулися й змагання з класичних видів легкої атлетики. За відсутності регулярних змагань ці олімпіади можемо вважати неофіційною першістю України з цього виду спорту.

Як зазначалося вище, «олімпіада», «олімпізм» у ці роки набувають політичного змісту, тому з 1923 р. їх заступають «спартакіади», перша з яких пройшла у вересні в Харкові. Саме у ці дні відбувалося і I Всесоюзне свято фізкультури у Москві, в якому взяла участь і збірна команда України. Вона поділила друге і третє місця з командою Петрограда, поступившись господарям – москвичам. В особистому заліку кращі результати серед українців показали М. Підгаєцький, В. Калина, В. Єнько [9]. Серед відомих легкотлетів тих років варто

згадати О. Безрукова, А. Спиридонову, В. Кожушка, Г. Ердмана, Т. Васіну, О. Вишневу, Л.Зубенко та ін.

Влітку та восени 1924 р. легкоатлети України провели перші міжнародні зустрічі з робітничими спортивними клубами Фінляндії та Німеччини. Цей та низка інших років був насичений змаганнями – кожен легкоатлет стартував п'ять-сім разів, причому обов'язково в багатоборстві. Це не давало можливості зосередити увагу на якомусь одному виді й досягти там високих результатів. Загалом тогочасний рівень розвитку легкої атлетики залишався невисоким, порівняно із європейськими країнами. Після спартакіад робота згорталася, особливо в регіонах. Про планомірні регулярні тренування навіть провідних спортсменів тоді ще й гадки не було [10]. Старих інструкторів подекуди було відлучено від занять, спадковість традицій із дореволюційних часів перервано; сама по собі тренувальна робота не заохочувалася – на перший план виходили просвітні й агітаційні заходи. Тому лише в 1928 р. спортивні результати українських легкоатлетів перевершили дореволюційні показники [11], при чому це скоріше не стільки наслідок успішного тренувального процесу, скільки результат звичайного природного відбору, коли результат показували люди, які мали до цього генетичні передумови. Світові рекорди, що встановлювалися впродовж 1920-х років у СРСР показувалися не в основних, а в менш популярних видах легкої атлетики, що повільно розвивалися й не були популярними у світі [12].

Характерною рисою 1920-х років буде відсутність кваліфікованих тренерів. Це об'єктивний стан справ, оскільки фізкультурна освіта робить лише перші кроки і ще не може задовольнити повною мірою запиту суспільства.

Одночасно можемо логічно виснувати, що з цієї таки причини не має підстав говорити про якийсь високий рівень розвитку фізичної

культури і спорту в УСРР, як про це говорилося в пізніші часи. Тим більше, що очевидці самі це підтверджують. Так, у посібнику «Легкая атлетика», який вийшов у 1927 р. автор зазначає, що кожний початківець обов'язково повинен віддати себе у руки тренера. І тут же в зносці зауважує: «Конечно, в нашей обстановке мы не можем иметь опытных тренеров, в данном случае лучше всего вести тренировку, посоветовавшись с более опытными товарищами. Роль такого тренера сведется главным образом к указанию наиболее грубых ошибок и к наблюдению со стороны за выполнением упражнений и показанными результатами. [...] Лучше всего, если массаж будет делать опытный массажист, но поскольку это невозможно, <подчеркнуто мною. – Ю.Т.> следует просить товарищей...» [13]. І про які видатні досягнення радянських спортсменів після цього може йтися? Їх не може бути за визначенням! У процесі звичайного природного відбору сильніші перемагали. Далі, хтось із них міг ставати тренером і ділитися своїм досвідом зі своїми спортсменами. Ще менша частина із них намагалася думати й аналізувати свої виступи і, таким чином, приходила до наукової діяльності. Знадобилися десятиліття аби ми могли говорити про спортивну науку в СРСР.

Важка атлетика як популярний вид упродовж 1920-х років була поширена серед металістів, вантажників і залізничників Харкова, Сталіно, Одеси, Києва, Білої Церкви. У лютому 1922 р. група київських і харківських атлетів брала участь у першості РСФСР у Москві. Переможцями стали І. Жуков і Д. Ехт, призові місця вибороли Я. Шепелянський, Ф. Кондратьєв, І. Ющенко, В. Поль, Л. Алекс, А. Орлеан, І. Підгурський.

Важка атлетика була представлена на II Всеукраїнській олімпіаді 1922 р. та I Всеукраїнській спартакіаді 1923 р. У грудні 1924 р. у приміщенні київської філармонії проводився V особисто-командний

чемпіонат СРСР, на якому Ф. Кондратьєв уперше став чемпіоном, а Д. Ехт переміг утретє. На цих змаганнях уперше запроваджено медичний контроль учасників, що було неаби-яким досягненням. Основною проблемою для поширення цього виду спорту був брак профільного інвентарю [14].

Бокс і боротьба опиралися на циркові традиції й незмінно користувалися успіхом у глядачів. Перший чемпіонат СРСР з класичної боротьби проходив у Києві в 1924 р. Сорок борців розігрували призи (медалей тоді не давали) в п'яти вагових категоріях – найлегшій, легкій, середній, напівважкій і важкій. Переможцями стали кияни Д. Горін, П. Махніцький і М. Сажко*. У 1926 р. двоє останніх виграли і другу першість, а Д. Горін у 1928 р. у Норвегії став переможцем у важкій вазі на I Міжнародній робітничій спартакіаді.

У ці ж роки професійний бокс стає невід'ємною частиною «розгульного» життя «непмановського» десятиліття, але фізкультурникам заборонено ним займатися. Вирішальну роль у його «реабілітації» відіграв А. В. Луначарський – перший нарком освіти СРСР. У відкритому листі на сторінках журналу «Фізкультура и спорт» він писав: «...вообще к явлению бокса под влиянием буржуазного спорта у меня сложилось отрицательное отношение... В буржуазных странах бокс принимает чрезвычайно кровожадный характер... сеансы бокса представляют собой жестокое зрелище [...]. Должен однако сказать, что в последние время, вдумываясь во все формы буржуазного спорта, я начал приходить к выводу, что мы должны заимствовать оттуда гораздо больше, чем я предполагал первоначально. [...] Правильно поставленный бокс может быть и нам чрезвычайно полезен...» [15]. У дискусії навколо боксу така позиція

---

* Обидва працювали вантажниками, що було характерною особливістю тих років для багатьох борців і важкоатлетів.

людини, що мала величезний авторитет у СРСР, дуже посприяла визнанню цього виду спорту, хоча й пішло на це ще кілька років.

І бокс і боротьба в цирку сприймалися фізкультурними керівниками як професійна робота й вони намагалися позбутися цього явища. У січні 1925 р. ВРФК спільно з Наркоматом освіти (надалі – Наркомосом) України видали постанову (першу з ряду подібних), якою заборонили афішувати циркові виступи як фізкультурні [16]. Оскільки і надалі зустрічаються схожі заборони, а змагання (союзні, міські, міжміські) і надалі проходили в цирках і театрах, можемо припустити, що допоки не вирішилося питання з відсутністю спортивних залів, влада змушена була миритися зі старою традицією.

У міжвоєнний період робилися спроби запровадити в СРСР бейсбол. Його принесли американські комуністи, які масово приїздили «будувати соціалізм» або ж змушені були емігрувати до СРСР. Перший матч відбувся у 1928 р., але через брак обладнання бейсбол в Україні не прижився.

У тодішній українській пресі йшлося також про **велоспорт, шахи, лижі та ковзани** (у зимовий період). Проте всі вони поступаються **футболу** – практично в кожному номері більшості газет є статті про нього. Незважаючи на повідомлення, заяви представників державних структур про розвиток фізичної культури в Україні, реально є підстави говорити лише про футбол (і, в певні роки – гандбол у Харкові). Надзвичайно цікавою в плані обізнаності зі спортом, популярності його серед пересічних громадян, є замальовка в газеті «Молодой ленинец» – одному з центральних друкованих органів України. Вона містить два малюнки, які відбивають бачення автора (і газети, а отже, і ЛКСМУ), як потрібно проводити вільний час. На верхньому – фізкультурники; дівчина щось кидає і підпис «Бег. У старта». На нижньому – люди грають у баскетбол, чітко видно намальований щит із кошиком.

Натомість підпис свідчить: «Гандбол.Гол!» [17]. Це реальне унаочнення, що ведучі рубрики «Фізкультура и спорт» у центральній газеті мало розумілися на спорті й не розрізняли дві настільки різні гри. Але в цьому вся радянська дійсність: знання не важать нічого, головне – непохитна переконаність у реалізації політики партії, в даному випадку – протиставленні будь-чого футболу.

Футбол у ці роки був «перекосом», «однобокістю», з якими намагалися боротися фізкультурні керівники в середині країни. Одначе це не заважало тим самим керівникам підтримувати його, коли ставало питання про спортивні зустрічі з іноземними командами, які можна було використати для популяризації радянської політичної системи у світі. Зокрема, значною подією українського спортивного життя став візит харківських футболістів улітку 1925 р. до Німеччини. Переможець Першої Світової робітничої олімпіади дрезденський клуб «Імені 1910 року», у супереч волі керівництва ЛСІ, запросив радянських футболістів. До цього запрошення доєдналися робітничі колективи з інших міст, переважно Сілезії. Як зауважує дослідник цього питання О. О. Васильєв, радянське керівництво початково планувало відрядити до Німеччини грузинських футболістів. Виходили з політичної доцільності – команда з національної республіки повинна спростувати закиди, що в Закавказзі панує терор і радянська влада не має підтримки, а також унаочнити радянський інтернаціоналізм [18]. Одначе там вчасно не підготували команду і в екстреному порядку було вирішено відправити за кордон харківських футболістів. У серпні 1925 р. збірна команда Харкова по футболу на чолі з І. Жолдаком виїхала до Саксонії, де провела вісім зустрічей із робітничими командами: сім перемог і одна нічия. Футбольні матчі проходили на тлі протистояння Дрезденської спілки з керівництвом Робітничого спортивно-гімнастичного союзу Німеччини (надалі – РСГСН), який категорично

заборонив зустрічатися з радянськими спортсменами, а її грозився виключити з РСФСР. Тверда позиція Дрезденської спілки уможливила проведення футбольних матчів. Цікаво, що КСІ надавав дуже великого політичного значення цій поїздці, що видно з факту присвоєння ним харківському колективу звання «Первой пролетарской футбольной команды имени Красного спортивного Интернационала» [19].

В Україні, як власне і по всьому Союзу, радянська влада початково бачила у футболі лише хуліганську забавку, емоційну і не контрольовану, а відтак – шкідливу для ідеологічного виховання мас. Тому 1920-ті роки пройшли під знаком боротьби з футболем – спочатку відкритої протидії, а далі – мовчазного не заохочення. Найперше звернули увагу на дітей. У дитячій пресі виходять статті, де футбол показується з негативного боку, де несхвальні персонажі грають у футбол. Далі тактика змінюється, в статтях намагаються логічно обґрунтувати відмову від футболу. Зокрема, у харківській газеті «Юный Спартак» у статті «Почему спартаковцам* нельзя играть в футбол» детально описується, що ця гра вимагає значної фізичної підготовки, що вона забирає дуже багато сил, які можна було б витратити на корисну роботу; що навіть прості удари по м'ячу дуже шкодять організмові дітей, не кажучи вже про те, що сама гра надзвичайно травматична і т.д. [20]. Розпочавши з обмеження культивування футболу в середовищі дітей та підлітків, влада поширила ці заходи і на дорослих.

Вже II Всеукраїнській нараді з фізкультури, що проходила в березні 1926 р., голова ВРФК А. Буценко закликає до боротьби з футболеманією – цим терміном у ті роки позначали засуджуване владою захоплення людей футболем. Газети наповнюються статтями,

* «Спартак» – дитячо-юнацька організація комуністичного спрямування, що в Україні деякий час сусідила з «Юними піонерами», а далі була поглинута ними.

де показують як футбол заважає роботі («Футболomanія приводить до багатьох негативних явищ. Є випадки, коли цілі цехи не працювали, бо робітники були на футбольному матчі»), як через футбол не розвиваються інші види спорту та про його односторонність: «То, что футболисты в массе являются односторонними в физкультурном отношении, слабо развитыми, достаточно наглядно продемонстрировали результаты проведенного в Чернигове шестиборья. Не говоря уже о том, что 2/3 футболистов вовсе уклонились от сдачи норм, из явившихся только 18 % выполнили эти нормы» [21]. У такий спосіб намагаються створити навколо нього негативний імідж, відштовхнувши людей. Одночасно, на противагу футболу, преса намагається популяризувати інші види спорту, часто прямо декларуючи цю мету: «Всеукраинское совещание по физкультуре постановило широко популяризировать среди учащихся школ Соцвосо разнообразности лапты и партийных игр с мячом. Цель популяризации – ослабление увлечением футболом... В школах ФЗУ будут введены игры: лапта, городки, гандбол, баскетбол» [22]. І все це відбувається в ситуації, коли переважна більшість усіх спортивних повідомлень у пресі присвячена саме футболу – даються результати матчів, описуються ігри найсильніших команд, інформується про футбольне життя за кордоном. Інколи все це в одній і тій самій газеті. Власне це й свідчить про велику популярність футболу, з яким влада мусить миритися. Аби не випустити ситуацію з-під контролю, вона прагне інституалізувати футбол, спрямувавши його в певне русло, шляхом запровадження структурованості змагань, необхідних правил і вимог до них, поєднуючи футбольні змагання з іншими, менш популярними, видами спорту і в такий спосіб підпорядкувавши владі цю стихію. Саме з цим пов'язана регулярність повідомлень і статей, у яких висвітлюється та засуджується грубість гравців і вболівальників;

намагання ввести в систему визначення переможця ще й *позаспортивний чинник*: «В біжучому спортивному сезоні оприділення кращих футбольних і гандбольних команд проводитиметься не лише рахунком забитих голів, але й братиметься на увагу дисциплінованість, коректність і т.ин. команд» [23].

Незважаючи на певну зовнішню ізоляцію українських спортсменів, обмеження їх контактів із західними колегами і науковцями, наприкінці 1920-х років в УСРР з'являється спортивна література іноземних авторів – біля 6 % книг спортивної тематики належали до перекладних видань. Переклади здійснювались переважно з німецької мови. Причому всі вони з'явилися в невеликий проміжок часу, в період з 1928 до 1930 рр. Серед них такі цікаві праці: О. Бейрле, Н. Вайцер «Зимняя тренировка легкоатлета» (Харків, 1929, переклад А. Виноградової); книги Макса Рубнера «Питание и физкультура» (Харків, 1928, переклад М. Вебера) та «Питание человека и физические упражнения» (Харків, 1928, переклад М. Романова); переклади на українську та російську мови книжок Франца Кірхберга «Спортивный массаж» (Харків, 1928, 1930, переклад М. Романова). Переклади з німецької мови праць, що стосувалися спортивного масажу, започаткували вітчизняну літературу з цього розділу. Перекладалися також праці з англійської, хорватської, білоруської мов. Єдиний переклад з французької мови книги Г. Демені «Механизм движений и общая педагогика физического воспитания» (Харків, 1929) [24]. Усі ці праці справили важливий вплив на формування теоретичних засад фізичної культури.

Упродовж 1930-х років спортивне життя в УСРР змінюється. Загалом уся система радянського спорту, з якою західний світ познайомився після Другої світової війни, була закладена у другій половині 1930-х років. Саме тоді виник її *акцент на мультиспортивності* – розвитку всіх видів спорту олімпійської

програми. Цей процес передбачав створення героїв спорту, їх винагороду й особливі привілеї. Нова радянська культура, що насаджується в Україні, виходячи з принципу держаної доцільності постулює новий тип героїв, відірваних від повсякденної мішури й зорієнтованих у майбутнє. Їхня «робота» полягала в тому, щоб бути героями для мас, зразками для наслідування, людьми, які уособлювали соціалістичні цінності, ґрунтовані на принципах колективізму, альтруїзму, жертвовності в ім'я високої ідеї. Такі завдання вимагали спеціальної та фахової підготовки. Одного ентузіазму тут було замало. Влада твердо засвоїла цей урок і з часом цю модель – творення героїв – перенесла зі спорту на інші сфери науки та культури. В школу повернули традиційний авторитет учителя; в науці та культурі пріоритет знову почали віддавати підготовленим професіоналам на противагу робітникам-висуванцям минулих років. Освічені й професійні еліти в обмін на лояльність (нелояльних репресували) до комуністичної партії, отримали комфортне (як для радянської країни) життя. На зміну зрівняльній політиці прийшли чітко стратифіковані винагороди, привілеї, зарплати [25].

Тоді як мільйони українців помирали з голоду, набирали оберту широкомасштабні репресії, радянських людей переконували в тому, що жити стало краще і веселіше. Фізичній культурі та спорту належало стати частиною цього «веселого» життя. У продукуванні видовищ для мас радянська влада бачила спосіб вирішення кількох завдань, найважливішим із яких було виховання якісних робітників та захисників батьківщини. Відтак, змінюється ставлення до спорту та його популяризації. Для повнішого змалювання тодішньої дійсності зупинимося на найбільш поширених в Україні в 1930-х роках видах спорту.

Штучно організований владою голодомор в Україні суттєво загальмував розвиток усіх видів спорту на початку 1930-х років. Відтак, лише 30 березня 1934 р. у Харкові пройшов перший блиц-турнір із баскетболу серед чоловічих і жіночих команд, участь в якому взяли понад 500 осіб, а вже 8–9 квітня у Києві проведено першість України з цього виду спорту, яку розіграли чоловічі та жіночі команди з Києва, Харкова, Одеси, Запоріжжя. Перше місце вибороли обидві команди з Одеси, друге – Києва [26]. Сам по собі цей вид спорту був відносно молодий, тож і не дивно, що саме в ці роки вперше проведено першість Харкова з баскетболу. Змагання проводилися переважно взимку. Тренерів як таких іще не було, усі технічні й тактичні знахідки – плід творчих шукань самих гравців. Положення про організацію ігор дозволяло включати до складу команд представників інших видів спорту, й у такий спосіб футболісти, важкоатлети, плавці тощо підтримували свою форму в зимовий період. Оскільки гра була досить динамічна, а облаштування майданчиків під відкритим небом відносно недорогим, у середині 1930-х років піднімається питання про розширення календаря змагань і на літні місяці, проводячи їх на відкритому повітрі.

На першості СРСР у 1935 р., що проходила в Ленінграді, серед чоловічих команд одесити стали четвертими, кияни – сьомими; серед жіночих команд – одеситки вибороли бронзові медалі, а киянки стали п'ятими. ВРФК такий виступ розцінила як успіх, оскільки великою популярністю баскетбол ще не користувався. До кінця цього десятиліття регулярно проходили першості України та СРСР, де постійно виступали чоловічі та жіночі українські команди, займаючи місця після московських і ленінградських команд. Піднесення цього виду спорту відбулося після 1939 р., коли СРСР анексував три

прибалтійські країни – Литву, Латвію, Естонію, баскетбол у яких був надзвичайно популярним.

У фіналі першості УСРР із волейболу, що проходив у березні 1935 р. в Сталіно (нині – Донецьк), зійшлися збірні Києва, Харкова, Дніпропетровська, Донбасу. Першість завоювали чоловіча та жіноча збірні команди Харкова. На першості СРСР харків'янки вибороли срібні медалі. Краща чоловіча збірна – дніпропетровська – стала четвертою. На відміну від баскетболу такі результати були визнані невдалими [27], бо волейбол мав певні успіхи в попередньому десятилітті, масово культивувався в УСРР, а тому з ним пов'язувалися небезпідставні надії. Ба більше, в 1932 р. першість ВЦРПС, що проходила в Ленінграді виграла харківська команда, капітан якої О. Йосипенко згодом входить до збірної команди УРСР і СРСР.

У 1938 р. уперше чемпіонат СРСР розігрувався серед клубних команд. Після зональних турнірів де змагалися 48 чоловічих і 36 жіночих команд, по шість кращих із них розігрували фінальну першість. Чоловіка харківського «Здоров'я» зайняли у ній п'яте місце, жіночий «Спартак» із того таки Харкова розділили 4-6 місця з московською «Наукою» та «Строителем» із Тбілісі. [28]

Українські тенісисти в 1935 р. провели декілька зустрічей зі спортсменами Закавказзя, Москви, Ленінграду; чемпіон УСРР М. Шаєр завдав поразки чемпіону Москви Д. Синючкову, виграв у сильного ленінградського тенісиста Мультіна. В складі збірної СРСР він виїздив до Туреччини. На чемпіонаті СРСР і в командному і в особистому розіграші представники України дійшли до півфіналів, що було кращим результатом порівняно з попередніми роками. Проте, як свідчать джерела, теніс не став масовим видом спорту, чому на заваді були «відсутність кортів, м'ячів та дорогий інвентар» [29].

Починаючи від 1934 р., коли відновилися регулярні чемпіонати УСРР, гандбол поступово відновлює свою популярність і розширює географію. Найкраще він розвинений був у Харкові, де мав давні традиції (інститут фізкультури мав дуже сильну команду, граючим тренером і капітаном якої був Є. Івахін) й Одесі. За ними йшли Дніпропетровськ, Запоріжжя, Сталіно. Заслуговує на увагу зауваження в одній зі статей, що висвітлювала ситуацію з цим видом в Україні: «...якщо все буде добре, тоді гандбол, як і в 1927–1928 рр. притягне до себе сотні команд» [30]. Логічно, що в наступному році відновлюється першість УСРР із гандболу. Чемпіонат 1935 р. став першим за кілька останніх років (з 1928 р.). Його розіграли лише 5 команд: Києва, Харкова, Дніпропетровська, Сталіно, Запоріжжя. Команди Маріуполя й Одеси відмовилися від участі через брак коштів. Серед чоловіків кращими стали команди Києва та Запоріжжя, (посівши відповідно перше та друге місця), серед жінок – Харкова та Києва. Клас гри, показаний командами, загалом був невисокий; техніка часто поступалася грубості, але проведення чемпіонату все таки посприяло відродженню цього виду спорту. До прикладу, ситуацію у Вінницькій області джерела подають наступним чином: із гандболу не організовано жодної команди, не готується жодного чоловіка з плавання, веслування, баскетболу. Впродовж квітня-травня 1935 р. в область не надійшло жодної камери чи покриття для футбольних чи волейбольних м'ячів. «Буци, м'ячі волейбольні та футбольні є найпотрібніші для області, а їх Укрфізкультурспорт не дає, а рекомендує звертатися до Резінотресту, хоч і знає, що у Вінниці такого немає. Бюджет обласної ради ФК на рік становить 385 тис. рублів, з них на утримання обласного апарату – 220 тис., на заходи для РФК – 101 тис... Спущені ліміти для районів дуже малі – досить сказати, що 39 районів $\approx 50\%$ отримали на рік на фізкультурну роботу по 500 рублів» [31]. Зважаючи на таку ситуацію,

результати, показані українськими гандболістами, можемо вважати більше ніж задовільними. До кінця 1930-х років ця гра поступово втрачає свою популярність на користь футболу та інших ігрових видів спорту. Основну причину вбачаємо у конкуренції між «українським гандболом» (7×7) та «руським ручним мячем» (11×11). Паралельне існування двох варіантів однієї гри (триватиме до 1961 р., коли останню ліквідують) розпорошувало невеликі фінанси, нечисленних глядачів і в кінцевому рахунку гальмувало розвиток їх обох.

Для українського футболу 1935 р. став найуспішнішим із усіх передвоєнних. В Україні значно зросла кількість команд – на її першість, що розпочиналася у вересні, заявили команди аж із 21 міста. Всі команди були розподілені на три групи: I група – Київ, Харків, Дніпропетровськ, Одеса, Сталіно; II – Миколаїв, Вінниця, Тирасполь, Краматорськ, Костянтинівка, Горлівка, Кадіївка, Чернігів; III – Херсон, Полтава, Запоріжжя, Кам'янське, Кривий Ріг, Луганськ, Житомир, Кам'янець-Подільський. У I групі розіграш проводився за круговою системою, у II та III групах – за олімпійською. За перемогу нараховували 3 очки, за нічию – 2, за поразку – 1, неявка – 0 очок [32].

У першості СРСР команди Києва і Харкова посіли третє і четверте місця, а дніпропетровська команда, виборовши у II групі перше місце отримала право на перехід до I групи. Того таки року українська збірна провела успішне турне по Франції та Бельгії. Особливо виділимо перемогу над командою «Red Start» – до цього радянські футболісти зустрічалися тільки з робітничими командами, а французька була першою професійною. Проте загальний рівень гри футболістів усе ще поступався московським командам [33].

Цікаво, що в 1934 р. у Ленінграді в експериментальному порядку розпочалися ігри жіночих футбольних команд. В Україні цей почин підтримали харків'яни – жіночі футбольні команди створюються

товариством «Динамо», промкооперацією, в інституті фізкультури та на електромеханічному заводі. На відміну від «чоловічого» футболу тут використовували менше поле (90×55 м) і час кожного тайму обмежувався 30 хв [34]. Але далі експерименту справа так і не пішла.

Футбол поступово стає одним із найбільших уподобань радянської партійної номенклатури різного рангу, стає такою собі новою «барською забавою». На підтвердження даної тези наводимо обурливий лист голови ВРФК С. Андреева голові ВРФК СРСР із приводу статті в газеті «Красный спорт» за 17 серпня 1935 р., «которая посвящена главным образом критике украинской футбольной команды и ее капитана Константина Фомина. [...] Редакция «Красного спорта» сделала свое дело. Она сумела своей бульварной критикой разложить украинскую команду за день до игры. Ей даже удалось противопоставить Щеготского Фомина и тем самым внести разлад в команду. [...] Травят Фомина за игру с «Ред Стар», травят за игру с Прагой, причем в этой травле ссылаются на такие авторитеты, как заграничные газеты... Разве газеты «Возрождени», «Последние новости» и другие являются для нас авторитетом в оценке игры украинской команды? Думаю что нет. [...] Если Вы не примите мер, я вынужден буду обратиться в другие соответствующие органы. Но я не думаю, чтобы Вы поощряли травлю действительно наших советских физкультурников, давали возможность зарвавшимся работникам редакции превращать Ваш орган в бульварную газету. Должен Вам сообщить, что если бы я был в Москве и прочел «Красный спорт», то я Вам прямо заявляю, что я бы запретил украинской команде, после такой травли, выступать с московской командой» [35]. Наведення такої об'ємної цитати вибачається її змістовою непересічністю.

Стиль листа нагадує сварку двох панів через утіддя для полювання. У деяких місцях Андреев переходить на справжню істерику обуреного

«баре», який не вважає за потрібне підбирати слова у висловлюваннях. Цілком логічно, що й адресат сприймається ідентично – фізкультурна газета СРСР оцінюється як його власна. Відтак, можемо припустити, що з іншого боку було таке саме сприйняття.

Постійна акцентція на «українськості» команди, гравців, футболу, свідчить не про якісь там патріотичні почуття, а про «удільність» його поглядів – для нього «Україна» та «український» асоціюється з ним самим, з «його» вотчиною, що її спробували принизити. Цим пояснюють те, що у переважній більшості його розпоряджень, листів тощо артикулюється саме «Україна», а не «УСРР». Тому чхати він хотів на регламент і календар і на знак свого обурення «заборонив би виступати з московською командою». У цьому плані недалеко відійшов від істини Віктор Суворов, який, описуючи репресії 1930-х років, характеризує частину знищеної партійної номенклатури, як нових бояр, які втратили відчуття реальності, оточили себе прислугою, нсарнями тощо. І футбол розглядався ними як така сама забава.

Створення ДСТ, перебудова всієї системи фізичної культури в країні відбилися і на ситуації у футболі. Від 1936 р. розіграш всесоюзної першості почали проводити за європейським зразком (офіційно не визнаючи цього), запровадивши поділ команд на групи. В тому «експериментальному» сезоні провели аж два чемпіоната країни – весняний і осінній, але така системи не прижилася і футбольний сезон триватиме у подальшому два кола (весняне і осіннє) весь рік. У такому самому «експериментальному» режимі відбувалося комплектування груп, де важливу роль відігравала фінансова спроможність команд.

У 1937 р. за тодішньою «традицією» було арештовано низку футболістів київського «Динамо», серед яких колишній капітан команди К. Піонтковський і В. Прокоф'єв. У червні 1938 р. орден «Знак Пошани» отримав динамівець К. Щеготський, а вже у серпні після

календарної гри з лєнінградською командою, прямо зі стадіона його забрали співробітники НКВС. На відміну від міфічного «матчу смерті» розтиражованого радянським агітпропом (і підхопленого теперішнім російським) то була справжня трагедія реальних людей.

Після приєднання до СРСР Західної України група місцевих футболістів поповнила команди УРСР. Зокрема, напередодні сезону 1941 р. тренер київського «Динамо» М. Бутусов увів чотирьох відомих гравців із західних областей на чолі з Михайлом Матіасом – колишнім капітаном збірної Польщі, який грав у бориславському «Нафтовику». Їх та інших новачків поселили у гуртожитку на стадіоні. М. Матіс у тому сезоні встиг забити голи тбіліським динамівцям та одеському «Спартаку». Разом із земляками – воротарем О. Ласвським і К. Гурським (у майбутньому найвідомішим тренером збірної Польщі, яка виграла Олімпійські ігри у Мюнхені) – він значився у стартовому складі «Динамо» на гру проти ЦДКА, що мала відбутися 22 червня 1941 р. На цей день призначили відкриття реконструйованого Республіканського стадіону ім. М. Хрущова, яке не відбулося. Натомість, 24 червня 1941 р.(!) відбулася календарна гра між «Стахановцем» зі Сталіно та сталінградським «Трактором», у якій останні перемогли 2:3 [36]. Проведення футбольного матчу на третій день війни свідчить про те, наскільки безсумнівною була переконаність частини суспільства у непереможності Червоної Армії (адже «...броня кренка и танки наши быстры...») й водночас – наскільки потужною була ідеологічна обробка мас у Радянському Союзі. Керівники, які приймали рішення про проведення футбольного матчу розглядали його як подію, що мала засвідчити міцність радянської влади; яка підтвердила б непорушність системи і мала би переконати людей у правдивості гасла, що ворог буде розбитий на його ж території.

У травні 1935 р. на базі інституту фізкультури вперше організовано чемпіонат УСРР з фехтування, призові місця на якому розділили Харків, Київ, Одеса (відповідно). Прикметно, що першим чемпіоном УСРР став 65-літній(!) викладач інституту фізкультури Петро Антонович Заковорот. Його перемога може також свідчити про загалом невисокий рівень підготовки спортсменів-фехтувальників. Тож не дивно, що «на першості СРСР українська команда посіла четверте місце, не показавши високої техніки. Фехтування в Україні практично не культивувалося – навіть не в усіх фізкультурних навчальних закладах були фахівці з цього виду спорту. Основною причиною цього був брак інвентарю» [37]. Прикметно, що в програму чемпіонату УРСР і СРСР від середини 1930-х років було включено фехтування на штиках – витвір військовизованого радянського спорту. Після приєднання західних областей сильні львівські спортсмени посилили конкуренцію в українському фехтуванні.

Плавання на одному боці з гранатою, плавання в одязі, плавання вільним стилем на 50 (для жінок) і 100 метрів із гранатою – такі «суто радянські» види входили до програми змагань на першість УРСР і СРСР. У них також фіксувалися рекорди (у 1937 р. всесоюзний рекорд у плаванні з гранатою на 50 м встановила харків'янка Л. Шиманська), присуджувалися почесні звання. Мілітаризація коли і не відтіснила, то суттєво посунула пріоритети в багатьох видах спорту у Радянському Союзі.

«Традиційні» види водного спорту (плавання, ватерполо тощо) мали своїх шанувальників і були популярними. У 1940 р. 650 спортсменів зібрала перша українська комплексна спартакіада по водним видам спорту. Вперше на ній рекордсменом став львівський стаєр Кунцельман, а лідер українського плавання вже повоєнних років А. Драпій, здобув своє перше чемпіонство [38].

Наприкінці 1930-х років однією з найсильніших українських спортсменок в академічному веслуванні була Т. Кириченко (рекордсменка 1938 р.) із Дніпропетровська, сильні веслувальні команди мали Київ і Харків; розвивався вітрильний спорт.

Лише в 1932 р. бокс офіційно дозволяють культивувати як вид спорту в СРСР, а вже 16 листопада 1932 р. у Харкові – в Будинку Червоної Армії – відбулися перші офіційні змагання. З'явилися статі у пресі, де закликали популяризувати і культивувати цей вид спорту. В одній із них говорилося, що «Бокс – один із найпоширеніших на Заході видів спорту, переважно в Англії та Америці. Культивується бокс, як видовище, що лоскоче нерви пересиченому буржуєві, так само як бої биків, півнів тощо. У радянській країні бокс використовують як один із засобів підготовки трудящих до оборони країни, як метод виховання бійців... На жаль, на Україні і в нас, у Харкові, бокс ще не має широкого поширення серед трудової людности і навіть серед фізкультурників» [39]. В УСРР його активно культивували лише в Одесі та Харкові. З початком 1930-х років до них долучився Київ, в інших областях він значного поширення не набу через брак кваліфікованих інструкторів та відсутність необхідного інвентарю. Зокрема, у доповідній записці про фізкультурну роботу у Харківській області говориться: «...легкой атлетике начали уделять внимание. [...] Другие виды спорта за исключением футбола и волейбола, развиты чрезвычайно слабо. Борьба, штанга культивируются плохо. За последнее время боксовые секции организованы в институтах (ХЕТИ, Автодорожный, Машиностроительный). Тормозит развитие бокса отсутствие перчаток и другого оборудования – мешки, груши» [40].

Важливе значення надавалося міжнародним змаганням як таким, що популяризують радянську країну й комуністичну ідеологію. Не завжди результат таких зустрічей був вирішальним – головне, це

пропагування радянського способу життя. В 1935 і 1937 роках СРСР відвідали представники боксерських організацій із Франції та Норвегії, а радянські журналісти докладали зусиль, аби тримати читачів у курсі справ на західній професійній арені.

Цирк сприяв збереженню професійних традицій у боротьбі. Обласні першості в 1935 р. провели Донецька, Дніпропетровська, Одеська, Харківська, Запорізька області. Замість першості УСРР було організовано матчеву зустріч Київ–Харків, оскільки саме в цих містах були найсильніші борцівські школи. Вона закінчилася з рахунком 4:4. І хоча чемпіоном СРСР уперше став киянин А. Гонжа, говорити про те, що боротьба в цей час була поширеним видом спорту підстав немає [41]. У 1936 і 1938 рр. він знову переможе в чемпіонаті СРСР. Поряд із ним відомими борцями 1930-х років були Г. Басв, О. Турунен, О. Сиротін, А. Ялтирян* Г. Малінко та ін. Змагання в ті роки проводили у невеликих спортивних залах або в цирку. Глядачі на таких заходах вирізнялася простотою та грубістю, як, власне, й усе тодішнє життя. Так, «Красный спорт» повідомляв, що чемпіонат України 1938 р., який проводився в Одесі, закінчився бійкою між п'яними борцями з Києва та глядачами.

У довоєнні роки практикувалися борцівські турніри – абсолютні першості – без обмеження ваги учасників. Один із таких проходив у 1940 р. у Харкові. У ньому приймав участь безсумнівний лідер української боротьби 1940-х років, а тоді «лише» чемпіон СРСР А. Ялтирян. Маючи вагу 67 кг він мав протистояти таким відомим спортсменам як Ф. Бездоля (105 кг), П. Некрасов (120 кг), Г. Малінко (97 кг) та інші. І ось у такій компанії він став першим! [42]

---

* Борці Г. Басв, А. Гонжа, І. Михайловський, О. Турунен, Д. Горін, важкоатлети – В. Дойно, А. Реганян, Ю. Полонський, Н. Більченко, К. Лещинський загинули під час Другої світової війни на фронті.

На арені київського цирку в лютому 1941 р. якраз представники силових видів спорту були головними дійовими особами на святі, присвяченому XVIII Всесоюзній конференції ВКП(б). Його спортивну програму відкривав матч боксерів Києва і Харкова (закінчився внічию 2:2), продовжили показові виступи важкоатлетів, а закінчувала – матчова зустріч борців Києва і Харкова, в якій кияни уперше виграли з рахунком 6:1 [43].

Гімнастика і ковзанярський спорт лише принагідно збирали велику кількість глядачів і не були масовими видами спорту. Так, гімнастика отримала розвиток переважно у фізкультурних навчальних закладах, незначна кількість спортсменів займалася нею в Донецькій, Одеській та Дніпропетровській областях, але в масштабах республіки упродовж першої половини 1930-х років широкою прихильністю вона не користувалася [44]. Давалися взнаки обмеження, що їх зазнавала гімнастика в попередньому десятилітті, коли під тиском пролеткультивців заняття гімнастичних секцій було заборонено, а спортивні організації дістали вказівки буквально знищити гімнастичні снаряди. Аби виправити ситуацію, в 1937 р. Комітет у справах фізичної культури і спорту при РНК УРСР запроваджує низку заходів, що мають сприяти її популяризації, зокрема проведення гімнастичних свят в заміну фізкультурним парадом. Тож не дивно, що у другій половині десятиліття українські гімнасти показували свої найкращі результати.

Саме в 1937 р. республіканська газета «ГПО» змінює назву на «Фізкультурник України», що повніше відповідає новим завданням, які влада ставить перед фізичною культурою та спортом. Одночасно збільшується її періодичність (починає виходити десять разів на місяць) та тираж (20 тис. екземплярів) [45].

Надзвичайно потужно розвивалася українська важка атлетика. Г. Попов був одним із перших чемпіонів СРСР, установивши впродовж

1930-х років 27 світових рекордів, запровадив нову методику тренувального процесу. Він зумів об'єднати в одну групу відомих атлетів – О. Донського, А. Касперовича, М. Кас'яника, І. Кириченка, Я. Куценка, А. Конкіна, Г. Новака та ін. – запровадивши нові підходи в тренувальному процесі. Українські спортсмени брали участь у змаганнях у Франції та Бельгії в 1935 р., на Всесвітній робітничій олімпіаді в Антверпені в 1937 р. У цьому самому році збірна команда УРСР виборола першість Радянського Союзу.

Осібнo стоїть унікальна постать О. Канакі, який був рекордсменом СРСР із важкої атлетики, але поза цим (!!) – чемпіоном СРСР із бар'єрного бігу на 110 м, чемпіоном СРСР з десятиборства, чотириразовим чемпіоном СРСР і п'ятиразовим рекордсменом СРСР зі штовхання ядра, чемпіоном України з боксу! Тренував його Д. Горін.

Із 1936 р. чемпіонат УРСР проводився за міжнародними правилами (у триборстві); вагові категорії також привели у відповідність до них. Модернізувалася штанга: нові диски мали вагу, кратну 2,5 кг; замість 25 підходів на всі вправи у будь-якій відповідності, запровадили міжнародні стандарти: по три підходи на кожну вправу. На чемпіонаті СРСР 1937 р. команда республіки виборола перше місце, а її лідери Г. Попов, М. Кас'яник, Я. Куценко ще й успішно виступили на Всесвітній робітничій олімпіаді в Антверпені. На початок 1938 р. половина з 24 радянських рекордів у шести вагових категоріях триборства належала українцям [46].

У довоєнні роки у республіці регулярно проводилися обласні та міські першості, перед чемпіонатом УРСР проходили навіть відбіркові змагання. Маючи успішних спортсменів і тренерів, розвиток цього виду спорту гальмувався дефіцитом і дорожнечою інвентара.

Хоча в 1935 р. у календарі українських спортивних змагань значиться бейсбол [47], він не отримав поширення в УСРР. На заваді

стала не так технічна проблема, як політична – бейсбол, як ніякий інший вид спорту чітко пов'язувався з однією країною – США, через що перспектив у СРСР не мав.

Фактично лише про два види спорту можемо говорити, що вони наблизилися до категорії масових видів, порівняних із футболом: це російський хокей, у який грали взимку на відкритому повітрі, та легка атлетика – улюблений спорт влади (мається на увазі не окремі партійні бонзи, які віддавали перевагу футболу, а влада – як інститут). Хокей часто називали «зимовим футболом», і багато відомих футболістів у «не сезон» грали в хокей. Понад те, в Україні ще від 1920-х років проводилися першості по хокею серед жінок. Зокрема, «в 1935 р. першість у фінальній зустрічі розіграли динамівки Києва та Харкова. Саме останні, вигравши з рахунком 1:0, і стали чемпіонами» [48]. Однак поширення серед жінок хокей не отримав і був радше екзотикою.

Легка атлетика вважалася «культурним», високотехнічним спортом, яким у світі займалася скоріше університетська молодь, аніж пролетаріат. Висока технічність атлетичних змагань робила їх співзвучними меті і завданням «наукового» соціалізму. Чітка фіксація часу, дальності та висоти унаочнювали успіх чи поразку атлета, так само як і виробнича статистика унаочнювала успіх чи поразку «соціалістичного будівництва». Нею займалися та її дивилися в певному витонченому, «культурному» стилі, який радянське керівництво прагнуло прищепити своїм спортсменам і вболівальникам. І, головне, основні легкоатлетичні вміння й навички були тісно пов'язані з військовою підготовкою. Недивно, що легкоатлетам частіше, порівняно з іншими спортсменами, присвоювалися почесні звання. Хоча так було не завжди.

На початку 1930-х років уся фізкультурно-спортивна робота обертається навколо виробництва: виконання планів, ліквідація проривів тощо. Дуже мало проводиться легкоатлетичних змагань, а в 1930 р. – узагалі жодного![49]. Таблиця зростання рекордів СРСР у різних видах легкої атлетики фіксує, що в більшості з них на період 1928–1934 рр. припадає «розрив» у покращенні попередніх результатів [50], тоді як із 1934 р. встановлення рекордів знову набуває певної системності. На нашу думку, це може бути свідченням суттєвого зменшення (узагалі припинення?) систематичної спортивної роботи на межі 1920–1930-х років й використання фізкультурників для реалізації економічних завдань. Поряд із цим, оцінка роботи фізкультурних організацій буде узалежнюватися від кількості залучених до неї людей. Масовість, а не результат – ось гасло тих років. Однак вже за деякий час влада почала сприймати спорт як річ у собі і ресурс, що його держава має експлуатувати за допомогою всіх доступних технологій. І від середини 1930-х років ситуація кардинально змінюється.

Після запровадження комплексу ГПО обов'язковою складовою усіх фізкультурно-спортивних заходів у підрадянській Україні стали масові змагання з колективним заліком. Кроси й естафети, заводські спартакіади, піші переходи були чудовим пропагандистським заходом. Разом із тим, вони дозволяли виявити талановитих людей, які потім стали відомими спортсменами, зокрема: П. Савельєв, О. Єрмаков, К. Адаменко, М. Воликов, І. Анісімов, О. Коломійцев, І. Муренко, Н. Ніккель. Варто зазначити, що змагання за програмою нормативів комплексу ГПО – командні пробіги, масові естафети – у першій половині 1930-х років на деякий час відтіснили на задній план проведення змагань із класичних видів легкої атлетики, що негативно позначилося на зростанні спортивної майстерності легкоатлетів.

На початку 1930-х років найсильнішими в УСРР були легкоатлети Харкова: А. Гідрат, Д. Руттер, Євген та Олександр Яковлеви, Ф. Барков, Ф. Юрима, Г. Артамонов, М. Виставкін та ін. Із 1931 р. збірна команда столиці України щороку зустрічається з найсильнішими легкоатлетами СРСР – збірними Москви і Ленінграда.

У 1935 р. замість першості СРСР та УСРР було проведено «зльоти майстрів» – нова форма організації змагань, що в кінцевому рахунку так і не прижилася. Краці українські легкоатлети, як то З. Борисова, Г. Ердман, О. Безруков, Г. Раєвський виїздили на змагання у Фінляндію, а до Києва приїздив рекордсмен світу 1930 р. у бігу на 1500 м француз Жюль Лядумег; українські спортсмени установили низку всесоюзних (12) та світових рекордів [51]. Звертаємо увагу, що в тодішній пресі Лядумег подається як чемпіон світу. Це помилка, оскільки чемпіонатів світу в ті роки ще не проводили. Правильним є означення його саме як рекордсмен світу.

Того таки року вперше для найсильніших легкоатлетів України було організовано весняний навчально-тренувальний збір в Одесі, куди прибули переважно спортсмени спеціалізованих шкіл Києва та Харкова. Саме після нього київські легкоатлети стали четвертими учасниками традиційної матчевої зустрічі Москва–Ленінград–Харків, яка в 1935 р. проходила в новій-старій столиці УСРР.

Від середини 1930-х років легка атлетика стає наймасовішим видом спорту: в 1936 р. нею у секціях займалися 60 тис. осіб, а в 1940 р. – 300 тис.[52]. Якщо раніше із настанням зими закінчувалася спортивна робота, то наприкінці 1930-х років провідні легкоатлети взимку тренувалися по три-чотири рази на тиждень. В основному увагу приділяли вдосконаленню загальної фізичної підготовки та окремих елементів техніки. У Харкові, Одесі й Києві, де були відповідні приміщення, спортсмени удосконалювали техніку стрибків у довжину

й висоту, опрацьовували низький старт, а в динамівському залі Харкова – навіть стрибали із жердиною. У березні 1938 р. легкоатлети Києва і Харкова провели перші змагання у приміщеннях.

Не найкращим чином на розвитку легкої атлетики позначилася військовізація спортивного життя в УРСР. Аналізуючи ситуацію в легкій атлетиці України в 1939 р., заслужений майстер спорту О. Безруков визнавав, що загалом результати провідних українських спортсменів у 1939 р. знизилися, порівняно з попереднім роком. Причиною такого стану була акцентація уваги на пріоритетності суто мілітарних дисциплін, що існували лише на теренах СРСР. Зокрема, метання гранати і воєнізована полоса ГПО займали чотири із 29 номерів програми чемпіонату УРСР у 1939 р. [53].

Загалом за час виступів на всіх довоєнних першостях СРСР українські легкоатлети 45 разів ставали чемпіонами, 51 раз поліпшували рекорди Радянського Союзу. Так, З. Синицька встановила 13 рекордів СРСР у метанні диска та м'яча. Вісім разів перевищував всесоюзні рекорди М. Підгаєцький, шість разів – Г. Раєвський, п'ять разів – О. Канакі. Легка атлетика була «вітриною» Олімпійських ігор і найбільш розрекламованим видом у програмі спартакіад, тож не дивно, що звання «Заслужених майстрів спорту» одними з перших отримали такі українські легкоатлети як З. Синицька, О. Безруков, О. Канакі, Г. Артамонов, О. Дьомін, Я. Максунів, Г. Шаманова. У радянській пресі цей вид спорту користувався не меншою увагою, ніж футбол, хоча за останній уболівало значно більше людей.

Цікаво склалася ситуація з велосипедним спортом. В Україні була певна кількість велосипедистів, зокрема й у селах, набули поширення різноманітні велопробіги, естафети тощо. Перші великі змагання відбулися влітку 1934 р. на реконструйованому трекові в Одесі. У наступному році 28 учасників суперничали у велогонці Харків-

Білгород-Харків (150 км), проходили змагання на треках Києва і Харкова. Однак, «брак треків і спортивних велосипедів призвів до того, що власне велосипедний спорт розвивався дуже повільно» [54]. Підтвердження цьому знаходимо у тодішній фаховій літературі: «Сотни и тысячи рабочих и колхозников имеют собственные велосипеды, но если физкультурной организации завода или колхоза нужно выставить отряд велосипедистов для участия в каких-либо мероприятиях (парад, агитпробег), то руководители ее с трудом, да и то не всегда, находят у себя несколько велосипедистов. [...] В момент, когда физкультурной организации нужно срочно выставить отряд велосипедистов (встреча участников какого-либо пробега, велотура, агитвыступление и т.п.)...» [55].

У наведеному уривку звертають на себе увагу заходи, якими займаються фізкультурники – ніяких змагань! Звичайно ж, обов'язкова згадка про «тисячі» фізкультурників, як унаочнення масовості руху. Хоча в інституті фізкультури у Харкові перші два велосипеди з'явилися лише в 1935 р. [56]. Харківський велосипедний завод, що працював від початку 1920-х років попиту на веломашини задовольнити не міг ні кількісно, ні якісно: його обладнання – це колишня фабрика «Лейтнера», що працювала в Ризі, яку під час Першої світової війни евакуювали до Харкова – вже відпрацювало всі свої ресурси.

В основному домінували змагання по шосейним гонкам (часто на трасі Житомир–Київ) і кросу. Від 1937 р. почали проводитися велотури: всесоюзні та українські. Остання в довоєнній історії велогонка – для чоловіків на 140 км, а для жінок на 50 км – відбулася 22 червня 1941 р. на Білгородському шосе під Харковом. У ній вперше брали участь спортсмени з Дрогобича та Станіслава. Серед чоловіків перемогу святкував до того невідомий львівський спортсмен А. Свірський, а серед жінок – киянка Г. Мацуєва.

Упродовж 1935 р., за свідченнями партійних документів, українськими спортсменами було встановлено 259 рекордів, з яких: п'ять – світових, 33 – всесоюзні, 221 – українські. Така акцентція на рекордах була відповіддю на зміну парадигми фізичної культури – розвиток спорту та мілітарної складової. Саме в 1935 р. уперше зустрічається така артикуляція, як «...выполнение указаний т. Сталина о перекрытии буржуазных рекордов в спорте» чи «мастера спорта начали борьбу за реализацию указаний тт. Косарева и Манцева по овладению мировыми рекордами»[57]. Наявність рекордів розглядається комуністичною владою як свідчення переваг соціалістичного ладу, як унаочнення невичерпних можливостей радянської країни та її фізичної культури. Якщо в 1934 р. лише говорили про «досягнення і побиття рекордів», то в 1935 р. – це вже завдання для виконання. Тому робота всіх спортивних організацій відтепер оцінювалася крізь призму наявності рекордів. Із наведеної вище кількості найбільше рекордів було встановлено в таких видах спорту:

- плавання: 38 – українських, 1 – всесоюзний;
  - важка атлетика: 75 – українських, 17 – всесоюзних, 3 – світових;
  - легка атлетика: 90 – українських, 14 – всесоюзних, 2 – світові і т.д.
- [58].

Те, що було встановлено багато рекордів, може бути наслідком застосування кращого (або хоча б якогось) інвентарю, або свідчити також про відносно невисокий їхній рівень, або про те, що власне спортивна робота лише тепер реально розпочалася. Наразі звернемо увагу не лише на рекорди самі по собі, а й на ті відчуття, що їх породжує така кількість. Саме це й зацікавило комуністичну владу в спорті – усвідомлення того, що саме тепер, у «країні робітників і

селян», у людської тілесності значно більше можливостей, ніж будь-коли. Відтак, наявність рекордів тепер є необхідністю.

Таким чином, радянська система спорту вищих досягнень була продуктом сталінської епохи. Ні до революції (коли її просто не існувало), ні в 1920-ті роки вона розвитку не отримала. Натомість відомі гімнасти, легкоатлети, футболісти, прізвиська яких згадуються найперше, були виховані у 1930-ті роки, у сталінському тоталітарному суспільстві, в межах системи, що надавала всіляких преференцій своїм кращим спортсменам, які мали уособлювати переваги радянського способу життя.

Висвітлюючи розвиток деяких видів спорту в Україні, увагу звертали на те, що багато видів спорту не розвиваються через брак інвентарю чи його високу вартість. Далі ці моменти унаочнять представлені далі (таб.1):

Таблиця 1
Товарна продукція трикотажної фабрики «Україна» в 1934 р.

Назва	Собівартість (у рублях за одиницю)		Оптова відпускна ціна (у рублях за одиницю)		Кількість одиниць за рік
	1933 р.	1934 р.	1933 р.	1934 р.	
Светри вовняні	6,99	7,49	13,09	14,49	79 982
Светри бавовняні	5,50	3,87	9,17	7,49	52 556
Гетри вовняні	2,42	1,37	4,08	3,81	147 852
Майки	1,57	1,46	1,97	2,58	282 900
Футболки	5,16	2,98	4,24	5,04	51 400
Труси	1,58	1,40	1,92	2,40	180 190

Загальною тенденцією є падіння собівартості продукції у 1934 р. порівняно з попереднім і при цьому зростання відпускних цін для населення. Відтак, фінансування фізичної культури і спорту частково перекладалося на плечі людей.

Таблиця 2
Виробнича програма Дніпропетровської спортивної фабрики на 1934 р.

Інвентар	Кількість (штук)	Собівартість (у рублях)	Відпускна ціна (у рублях)
Турніки	200	116,51	157,76
Бруси	300	451,99	611,36
Коні гімнастичні	400	181,18	245,13
Козли гімнастичні	250	104,62	141,66
Гранати гімнастичні	15 тис.	1,098	1,486
Шведські стінки (із 2-х частин)	1 тис.	68,596	90,12
Столи гімнастичні	30	289,50	391,18
Штанги	100	190,38	216,98
Санки «Давос»	2 тис.	12,247	16,56
Килими борцівські	100	122,63	166,08
Палиці для лиж	20 тис.	2,935	2,25

Із таблиць видно, що на той час виробництвом випускався невеликий обсяг спортивного інвентарю. І хоча він вироблявся й на інших підприємствах та завозився з-за меж України, його все одно бракувало [59]. Це засвідчує й лист голови ВРФК С. Андрєєва, в якому, серед іншого, він зазначає, що «...дело со снабжением спортивным инвентарем на Украине обстоит исключительно плохо... в настоящее время снабжение физкультурных организаций Украины спортивным инвентарем и костюмами зависит от производящих предприятий Москвы и Ленинграда. Получение некоторой продукции от этих предприятий в централизованном порядке, в связи с увеличивающимся запросом во всесоюзном масштабе, ежегодно для Украины уменьшается и даже уменьшенные планы не выполняются...» [60] тощо. До цього додаємо таблицю українських потреб, уринок з якої подаємо далі (табл.3).

Таблиця 3

Кількість спортивного інвентарю та одягу, необхідних для проведення фізкультурної роботи влітку 1935 р.

Назва	Необхідно для України (штук)	Буде в торговельних організаціях у 1935 р.	Бракує для повного забезпечення	
Спортсменки	600 тис.	40 тис.	560 тис.	
Спортивні гімнастичні туфлі	150 тис.	40 тис.	110 тис.	
Черевики для боротьби та боксу	17 тис.	500	16500	
Тенісні туфлі	25 тис.	18 тис.	7 тис.	
Бутси	75 тис.	20 тис.	55 тис.	
Труси	1 млн 400 тис.	200 тис.	1 млн 200 тис.	
Майки і сітки	800 тис.	500 тис.	300 тис.	
Футболки	635 тис.	400 тис.	235 тис.	
Гімнастичні костюми	16 тис.	—	16 тис.	
Борцівські костюми	17 тис.	—	17 тис.	
М'ячі	футбольні	19500	7 тис.	12500
	волейбольні	33 тис.	9 тис.	24 тис.
	гандбольні	15 тис.	—	15 тис.
	баскетбольні	5 тис.	—	5 тис.
Камери (футбольні, волейбольні, баскетбольні, гандбольні)	72800	10 тис.	62800	
Сітки волейбольні	24 тис.	4 тис.	20 тис.	
Ракетки тенісні	2 тис.	1500	500	
Перчатки боксерські	2400	—	2400	

Із таблиці 4.5 видно великий дефіцит майже за всіма позиціями (загалом їх у документі 29) [61]. Відтак умови для розвитку різних видів спорту були не зовсім сприятливими, їх поступ узалежнювався лише бажанням і фізичними можливостями людей, тому що необхідного інвентарю не було. І все це на фоні величезної кількості змагань різних рівнів, які зривають повсякденну спортивну роботу низових колективів; часті зміни строків проведення всесоюзних змагань, що виводило учасників із форми і зривало український календар. Логічно поставити запитання: наскільки виправдано є вимога побиття рекордів за відсутності необхідної спортивної бази?

Таким чином, у результаті проведеного аналізу державної політики у сфері фізичної культури та спорту в Україні впродовж 1920-1930-х років, автор дійшов наступних висновків:

– більшовики, що прийшли до влади на теренах колишньої Російської імперії, зокрема в Україні, початково сприймали спортивну діяльність лише як буржуазну забавку, «пережиток минулого», що відволікала людей від питань класової боротьби. Однак у прагненні підпорядкувати собі населення України вони змушені були займатися організацією фізкультурних гуртків лише з тією метою, щоб протиставити їх старим спортивним товариствам («Сокол», «Молот», «Маккабі» тощо). Мета – взяти під контроль вільний час людей, не допускаючи до них своїх політичних опонентів;

– спортивна робота в 1920-ті роки оберталася, переважно, навколо ігрових видів – футбол, гандбол, меншою мірою – волейбол і баскетбол. Особливістю тих років є певна «синусоїдність» у розвитку тих чи інших видів: в одні роки вони популярні, далі про них забувають із тим, щоб за кілька років знову повернутися до них. Це пояснюється тим, що спорт в УСРР ще не інституалізувався – відсутні організаційні структури певних видів, розвиваються вони ініціативою зацікавлених осіб, оскільки влада ще активно не присутня у спорті.

Футбол у ці роки був «перекосом», «однобокістю», з якими намагалися боротися фізкультурні керівники. Радянська влада початково бачила у ньому лише хуліганську забавку, емоційну і неконтрольовану, а відтак – шкідливу для ідеологічного виховання мас. Тому 1920-ті роки пройшли під знаком боротьби з футболом: спочатку відкритої протидії, а далі – мовчазного незаохочення;

– спортивне життя на початку 1930-х років не зникає, проте воно мало турбує владу. Її не цікавить пасивне вболівання чи шліфування спортивної майстерності, тому що воно не приносить

матеріальних дивідендів радянській системі. Ефективність будь-якої діяльності розцінювалася винятково крізь призму сприяння реалізації головного завдання – проведенню індустріалізації. Праця і все, що з нею пов'язане, мали риси такого собі культу, який, серед іншого, підносився й фізичною культурою. Праця набуває сакрального статусу.

Саме у ті роки окреслюється сутність радянської фізичної культури, якою її хоче бачити влада. Вона базується на ухвалах партії, а не на внутрішніх потребах фізкультурного руху, не на рекордах, а на колективній участі у роботі. Фізкультурники виховуються не для того, щоб піднімати гирі та гарно грати в скраклі, а мусять фізично розвиватися для виконання і перевиконання завдань, що їх ставить комуністична партія. У ці роки, як ніколи раніше, фізична культура і спорт виступають елементом соціалізації та згуртування людей, притлумлення соціальних протиріч, створюючи єдність – реальну чи бажану, але з надзвичайно важливими політичними наслідками. Фізична культура стає засобом втягнення мас до громадської та політичної діяльності, школою розвитку пролетарської суспільності та активності. Від цього часу ідеологічна складова стане невід'ємною рисою радянської фізичної культури;

– поряд із ідеологічним навантаженням у фізичній культурі починає домінувати мілітарна парадигма, що унаочнилося її військовізацією, яка стає органічним моментом усієї системи фізичної підготовки людей. Від початку 1930-х років і до початку 1950-х років мілітарна складова фізичної культури в Радянському Союзі, й Україні зокрема, буде надзвичайно потужною, якщо не сказати домінуючою. Важливим її елементом стане запровадження в 1931 р. комплексу «Готовий до праці та оборони». Відтак, фізична культура сприймається вже не як спосіб виховання здорового пролетаріату, а як мобілізаційний

ресурс, спосіб підвищення військової (найперше) і вже потім фізичної (чи прикладної) підготовки молоді. Зазначаємо, що допоки домінує мілітаризація – спорту в повному розумінні немає, оскільки те, чим займаються мільйони, не має самодостатньої цінності. Пріоритетом є не покращення спортивного результату, а підготовка бійця Червоної Армії:

– від середини 1930-х років партія визнала наявність у змагальності здорового духу, а споглядання спортивних змагань більше не вважалися несоціалістичною практикою. Вся риторика з цього приводу попередніх років була відкинута і забута. «Рекордсменство» і «чемпіонство» більше не розглядалися як синонім індивідуалізму, вони тепер подавалися як зразки для наслідування, як приклади нових людей, що їх викохала радянська влада. Фактично з цього часу можемо говорити про розвиток у фізкультурному русі спортивного напрямку, що унаочнилося введенням на державному рівні спортивної класифікації. Запровадження почесних звань «Майстер спорту» та «Заслужений майстер спорту», спортивних розрядів свідчило про зміни в державній політиці щодо фізичної культури;

– спорт у досліджуваній період існує ніби у двох реальностях. В одній – справжній, життєвій реальності – він культивується значною кількістю людей, які долають величезні труднощі: бідність, брак найнеобхіднішого, відсутність інвентарю – аби мати улюблене заняття. В іншій – сучасними словами, віртуальній реальності – мільйони (і ніяк не менше) спортсменів загартовують своє здоров'я для подальших перемог і незначні проблеми лише додають їм азарту. Цю реальність унаочнюють фізкультурні паради, вона відбита в кіно і газетних кліше. Але спорт в цьому не є особливим – у такому роздвоєному житті існували всі громадяни підрадянської України, ця роздвоєність пронизує всі сфери радянського суспільства.

Література та джерела

1. «Комсомолец України» – Харків, 1926. – 25 травня
2. В.Миленький, Г.Белокопытов, З.Турчина. Українському гандболу 100 лет. – К., 2009. – С.11
3. Ручний м'яч волейбол. Правила змагання, затверджені від Всеукраїнського спортивно-технічного комітету. – Харків: ВФК, 1930. – 24 с.
4. В.Миленький, Г.Белокопытов, З.Турчина. Українському гандболу 100 лет... – С.11-12
5. «Комсомолец України» – Харків, 1926. – 2 лютого
6. Ермаков С.С. Волейбол Харькова: 1925–2000 гг. факты и комментарии. – Харьков, ХГАДИ, 2004. – С. 14-15
7. Сушко Р.О., Волошин А.П. Жіночий баскетбол України. Аналітичний погляд кризь призму БК «Динамо» Київ. – К.: «МП Леся», 2012. – С. 10
8. М.О.Белих, П.Т.Богачик, З.П.Синицький. Легкоатлети України. – К.: «Здоров'я», 1971. – С. 11-12
9. М.О.Белих, П.Т.Богачик, З.П.Синицький. Легкоатлети України... – С. 14-15
10. М.О.Белих, П.Т.Богачик, З.П.Синицький. Легкоатлети України... – С. 17-19
11. Л.Л. Хинчук, Г.И. Михайлова. Легкая атлетика в СССР. Соревнования, достижения, рекорды 1888-1950 гг. – М.: «Физкультура и спорт», 1951. – С. 28
12. Л. Л. Хинчук, Г.И. Михайлова. Легкая атлетика ... – С. 57
13. А. Любимов. Легкая атлетика. По иностранным материалам. – М.-Л.: Государственное издательство. Отдел военной литературы, 1927. – С. 8, 10-11
14. Драга В.В., Кравцов П.Н. Тяжелотлеты Украины. – К.: «Здоров'я», 1985. – С. 12
15. Луначарский А.В. Нам нужен бокс. Открытое письмо. // Физкультура и спорт. – Москва, 1929. – № 17-18. – С.8
16. «Молодой ленинец» – Харьков, 1925. – 25 января
17. «Молодой ленинец» – Харьков, 1925. – 24 июля
18. Васильев А. А. Зарождение и развитие международных связей советского спорта в 1920-е гг. // Диссертация ... кандидата исторических наук. – Саратов, 2001. – С. 130-131
19. Там само
20. «Юный Спартак» – Харьков, 1923. – 27 октября; 7 сентября
21. «Вісті ВУЦВК» – Харків, 1925. – 27 вересня; «Комсомолец України» – Харків, 1926. – 21 серпня; 7 вересня; «Молодой ленинец». – Харьков, 1925. – 1 серпня
22. «Вечернее радио» – Харьков, 1925. – 13 февраля; «Молодой ленинец». – Харьков, 1925. – 15 травня
23. «Вісті ВУЦВК» – Харків, 1925. – 1 квітня; «Молодой ленинец». – Харьков, 1925. – 4 июня; «Вечернее радио» – Харьков, 1925. – 9 сентября
24. Український спорт: Показчик книжкових видань з фізичного виховання та спорту в Україні (1922-1941) / Уклад. та авт. передм. О. Вацеба; Наук. ред. Б. Якимович. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2002. – С. 21
25. Роберт Эдельман. Серьезная забава. История зрелищного спорта в СССР. – М.: Советский спорт, 2008. – С. 99, 127
26. «ГПО» – Харків, 1934. – 24 квітня
27. ЦДАГОУ – Ф.7.Оп.1.Спр.1187.Ар.57
28. Энциклопедия Олимпийского спорта в пяти томах. – Т. V. Олимпийский спорт в Украине. – Под общей ред. В.Н.Платонова. – К.: Олимпийская литература, 2004. – С. 102

29. ЦДАГОУ – Ф.7.Оп.1.Спр.1187.Ар.59
30. «ГПО» – Харків, 1934. – 27 липня
31. ЦДАГОУ – Ф.7.Оп.1.Спр.1324.Ар.171,175-176
32. ЦДАГОУ – Ф.7. Оп.1.Спр.1328.Ар.50
33. ЦДАГОУ – Ф.7.Оп.1.Спр.1187.Ар.60
34. «ГПО» – Харків, 1934. – 30 травня
35. ЦДАГОУ – Ф.7.Оп.1.Спр.1324.Ар.105-107
36. Энциклопедия Олимпийского спорта в пяти томах ... – С. 118
37. ЦДАГОУ – Ф.7.Оп.1.Спр.1187.Ар.60.
38. Энциклопедия Олимпийского спорта Украины. – За ред. В.М.Платонова. – К.: Олимпийська література, 2005. – С. 94
39. «Готовий до праці та оборони» – Харків, 1932. – 14 грудня
40. ЦДАГОУ – Ф.7.Оп.1.Спр.1328.Ар.35-36
41. ЦДАГОУ – Ф.7.Оп.1.Спр.1187.Ар.61
42. Дымов Я. М. От боли голос хрипит. – К.: «Логос». 2006. – С.36
43. Энциклопедия Олимпийского спорта в пяти томах ... – С. 116
44. ЦДАГОУ – Ф.7.Оп.1.Спр.1187.Ар.62
45. ЦДАГОУ – Ф.7.Оп.20.Спр.7107.Ар.6
46. Драга В.В., Кравцов П.Н. Тяжелоатлеты Украины. – К.: «Здоров'я», 1985. – С.17, 19
47. ЦДАГОУ – Ф.7.Оп.1.Спр.1187.Ар.21
Ф.7.Оп.1.Спр.1005.Ар.117-118
48. Энциклопедия Олимпийского спорта в пяти томах... – С. 81
49. Л.Л. Хинчук, Г.И. Михайлова. Легкая атлетика в СССР... – С. 37-38
50. Л.Л. Хинчук, Г.И. Михайлова. Легкая атлетика в СССР... – С. 62-174
51. ЦДАГОУ – Ф.7.Оп.1.Спр.1187.Ар.63
52. М.О.Белих, П.Т.Богачик, З.П.Синицький. Легкоатлеты Украины... – С. 27
53. Энциклопедия Олимпийского спорта в пяти томах ... – С. 108
54. ЦДАГОУ – Ф.7.Оп.1.Спр.1187.Ар.62
55. Н. Тепер. Велосипедная секция (Программно-методические материалы для низовых физкультурных организаций). – Харьков, 1937. — С. 5-6
56. Киевский инфизкульт: годы и люди. / Под ред. В.Н.Платонова. – К.: «Здоровья», 1990. – С. 34
57. ЦДАГОУ – Ф.7.Оп.1.Спр.1187.Ар.2,65
58. ЦДАГОУ – Ф.7.Оп.1.Спр.1187.Ар.64
59. ЦДАГОУ – Ф.7.Оп.1.Спр.1188.Ар.62, 64
60. ЦДАГОУ – Ф.7.Оп.1.Спр.1323.Ар.34
61. ЦДАГОУ – Ф.7.Оп.1.Спр.1323.Ар.36

В. В. Козьма,

кандидат політичних наук, доцент,

Національний університет фізичного виховання і спорту України

Мотивация здорового образа жизни у студентов

Узагальнення наукових розробок на міждисциплінарному рівні дозволяє розглядати здоровий спосіб життя як поведінку, направлену на збереження та розвиток здоров'я людини на фізичному, психоемоційному та духовному рівнях.

*Мотивация ЗСЖ и
відношенні здоров'
особистості, а черг*

*The summary
describing healthy li
physical, psycholog
as a problem of chan
development of their*

**Постановка
публикаций.**

**Процессы,
обострили про
формирования з
экономической
определяется
социального бы
условие воспр
потенциала в це**

**Здоровый
социальной акт
физических си
формирование
требованиям з
образа жизни
богатства его
ориентаций.
формировании
отношения к
мировоззрени
взаимобуслов
усвоенных че**